

Teftâzânî'de Burhan ve Burhân-ı Temânu' Delili

Adem SÜNGER

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1477

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Kitabe Yayınları

Yayın No | Publication Number: 100

Kitap Adı: Teftâzânî'de Burhan ve Burhân-ı Temânu' Delili

Book Title (English): Burhan and Burhân al-Tamânu' in Taftâzânî

ISBN: 978-625-95367-1-2

DOI: | doi.org/10.70458/fcr.9786259536712

Yazarlar | Authors: Adem SÜNGER | orcid.org/000-0002-7926-5305

Kurum | Institution: Trabzon Üniversitesi

ROR ID: ror.org/04mmwq306

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 140

Yayın Tarihi | Publication Date: Aralık | December 2024

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRHP2 | İslam teolojisi | Islamic theology

BISAC: REL037000 | Din / İslam / Teoloji | Religion / Islam / Theology

KONU: QRAM9 | İslam teolojisi ve düşüncesi | Islamic theology and thought

LC: BP166.3 | İslam teolojisi (Kelâm) - Tevhid - Argümanlar | Islamic Theology (Kalam) - Tawhid - Arguments

Atf Bilgisi | Cite as: Sünger, Adem. *Teftâzânî'de Burhan ve Burhân-ı Temânu' Delili*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2024.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Teftâzânî'de Burhan ve Burhân-ı Temânu' Delili

Adem SÜNGER

Ankara 2024

Yazar Hakkında | About the Author

Adem SÜNGER

1991 yılında Trabzon ili Maçka ilçesinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini burada tamamlamıştır. 2009 yılında Trabzon Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. Lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2014 yılında tamamlamıştır. 2016 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda "Teftâzânî'de Burhan ve Burhân-ı Temânu' Delili" adlı tezi ile yüksek lisansını, 2024 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalında "‘Aķâ'id-i ‘Ađudiyye Literatüründe Ef'âl-i İbâd Meselesi" adlı tezi ile doktorasını tamamladı. Halen Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalında Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Adem SÜNGER

He was born in 1991 in Macka district of Trabzon province. He completed his primary and secondary education here. In 2009, he graduated from Trabzon Anatolian Imam Hatip High School. He completed his undergraduate education at Uludağ University Faculty of Theology in 2014. In 2016, he completed his master's degree at Yalova University Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences with his thesis titled 'Burhan and Burhân al-Tamânu' in Taftâzânî', and in 2024, he completed his doctorate at Marmara University Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Kalam, with his thesis titled 'The Discussion of Human Acts in the 'Aķâ'id al-'Ađudiyya Literature'. He is currently working as an Assistant Professor at Trabzon University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Theology.

Kitap Hakkında

Teftâzânî'de Burhan ve Burhân-ı Temânu' Delili

Bütün peygamberlerin kavimlerini davet ettiği ilk inanç ilkesi olan Allah'ın birliği, son din İslâm'ın da özünü teşkil etmektedir. Müslüman olmanın ilk şartı olan tevhid ilkesinin temellendirilmesi ve savunulması, müslüman düşünür ve âlimlerinin ehemmiyet verdiği bir husustur. Kelâm âlimleri, "Yerde ve göklerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı o ikisi fesada uğrardı." (Enbiyâ 21/22.) âyetinden hareketle burhân-ı temânu' delilini ortaya koymuşlardır. Temânu' delili, Ehl-i sünnet ve Mu'tezile âlimleri arasında tartışmalara sebep olduğu gibi, Ehl-i sünnet âlimleri arasında da ihtilafa, hatta tekfire kadar varan ithamlara sebep olmuştur. Bu bağlamda en çok eleştirilenlerin başında söz konusu delilin burhânî değil, iknâî bir delil olduğunu savunan Teftâzânî gelmektedir. Biz bu çalışmamızda Teftâzânî'nin burhan ve burhân-ı temânu' hakkındaki görüşlerini ele almaya ve burhân-ı temânu' burhan mıdır? sorusuna cevap bulmaya çalışacağız. Bu çerçevede öncelikle burhanın ne olduğunun belirlenmesi, konunun anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple ilk olarak Teftâzânî'ye kadar olan süreci belli isimler üzerinden aktarmaya, onların burhana yaklaşımlarını vermeye çalışacağız. Ardından, Teftâzânî'nin burhana bakışını ele alacağız. Burhân-ı temânu' meselesini bu bilgiler ışığında değerlendirmeye, bizzat delilin kendisine ve Teftâzânî'ye yöneltilen eleştirilerin haklı olup olmadığını belirlemeye gayret edeceğiz. Temânu' delili, bahse konu âyette de işaret edilen irade çatışması üzerine bina edildiğinden ilahlar arasında farz edilen çatışmanın niteliği ve bu konudaki görüş farklılıklarının üzerinde duracağız. Teftâzânî'nin temânu' delilini neden iknâî kabul ettiği, bu iddiasında haklı olup olmadığı ve bu iddianın tekfiri gerektirip gerektirmediği gibi sorulara cevap arayacağız.

Anahtar kelimeler: Teftâzânî; Tevhid; Delil; Burhan; Burhân-ı temânu'

About the Book

Burhan and Burhān al-Tamānuʿ in Taftāzānī

The unity of God, which is the first principle of faith to which all prophets invited their people, constitutes the essence of the last religion, Islam. The justification and defence of the principle of tawhid, which is the first condition of being a Muslim, is a matter of great importance for Muslim thinkers and scholars. Scholars of theology have put forward the proof of al-tamānuʿ based on the verse, 'If there were gods other than Allah in the heavens and the earth, the two would have been destroyed' (Anbiyā 21/22.). The proof of temānuʿ caused controversy between the scholars of the Ahl al-Sunnah and Muʿtazilites, as well as disagreement among the scholars of the Ahl al-Sunnah, and even accusations of takfir. In this context, one of the most criticised scholars is al-Taftāzānī, who argues that this argument is not a demonstrative but a persuasive argument. In this study, we will try to examine al-Taftāzānī's views on demonstration and demonstration al-temānuʿ and try to find an answer to the question of whether demonstration al-temānuʿ is demonstration. In this framework, it is important to first determine what demonstration is in order to understand the subject. For this reason, we will first try to convey the process until al-Taftāzānī through certain names and give their approaches to demonstration. Then, we will discuss al-Taftāzānī's view of demonstration. We will endeavour to evaluate the issue of burhān al-tamānuʿ in the light of this information and to determine whether the criticisms levelled against the proof itself and al-Taftāzānī are justified. Since the argument of temānuʿ is based on the conflict of wills, which is also pointed out in the verse in question, we will emphasise the nature of the presumed conflict between the deities and the differences of opinion on this issue. We will seek answers to questions such as why al-Taftāzānī accepts the argument of temānuʿ as persuasive, whether he is right in this claim, and whether this claim requires takfir.

Keywords: Taftāzānī; Tawhid; evidence; Burhan; Burhān al-tamānuʿ

ÖN SÖZ

İlk insan ve ilk Nebî Hz. Adem'den son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin ortak çağrısı, "Allah'ın birliğini" ifade eden "tevhid" ilkesidir. Bu bağlamda, insanlığa gönderilen son din İslâm'ın özü de tevhid esasına dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de de Allah'ın varlığından ziyade birliğine vurgu yapılmaktadır. Zira yüce bir varlığa inanmak fitratın gereğidir ve "bir olmak", "var olmayı" gerektirmektedir.

Allah'ın birliğini kabul etmek, İslâm'ı diğer dinlerden ayıran en temel inanç ilkesi olarak öne çıkmaktadır. Ehl-i kitap, hatta müşrikler dahi Allah'ın varlığını kabul etmişlerdir. Ancak bu kabul, onların *müslüman* veya *mü'min* olarak nitelendirilmeleri için yeterli olmamıştır. Çünkü müslüman olmanın temel şartı, Allah'ın varlığının yanı sıra O'ndan başka ilah olmadığına şahitlik etmek, yani tevhid ilkesini benimsemektir.

"Allah'ın birliği" meselesi hem kelâm âlimleri hem de İslâm filozofları tarafından çokça önemsenmiştir. Takip ettikleri metot farklı olsa da her iki grup Allah'ın birliğini delillendirmek için çeşitli istidlâl yöntemlerine başvurmuştur. Filozoflar, "vücûb" kavramını esas alarak "Vâcibu'l-vücûd olan varlığın tek olması gerektiği" tezini savunmuşlardır. Buna karşılık kelâmcılar, nassı temel almışlardır. Ancak onlar, sadece naklî delillerle yetinmemiş, naslardan hareketle aklî deliller de geliştirmişlerdir. Kelâm âlimlerinin geliştirdiği aklî delillerin en meşhuru, "Yerde ve göklerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı o ikisi fesada uğrardı." (Enbiyâ 21/22.) âyetinden hareketle ortaya koydukları *burhân-ı temânu*^ç delilidir. Ancak Allah'ın birliğinde ittifak eden kelâm âlimleri, temânu^ç delili konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Söz konusu ihtilaflar, Mu'tezile ve Ehl-i sünnet gibi mezhepsel olabildiği gibi aynı mezhebî kimliğe sahip âlimler arasında da vuku bulmuş, hatta tekfire varan ithamlara sebep olmuştur. Bu

bağlamda en çok tartışılan isimlerin başında, temânu' delilinin burhânî değil, iknâî olduğunu savunan Teftâzânî (ö. 792/1390) gelmektedir.

Teftâzânî'nin burhan ve burhân-ı temânu' hakkındaki görüşleri özelinde "Burhân-ı temânu' burhan mıdır?" sorusuna cevap aramayı amaçlayan bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte problem genel hatlarıyla ortaya konulacak, çalışmanın yöntemi, amacı ve kaynakları hakkında bilgi verilecektir. Birinci bölümde terkipte adı geçen burhan kavramı üzerinde durulacaktır. Zira burhanın ne olduğunun belirlenmesi, konunun anlaşılabilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda Aristoteles (m.ö. 384-322), Fârâbî (ö. 339/950), İbn Sînâ (ö. 428/1037), Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Nasîrüddîn et-Tûsî (ö. 672/1274), Alî b. Ömer el-Kâtibî (ö. 675/1277) ve Esîrüddîn el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]) ve Teftâzânî'nin burhana dair görüşleri ele alınacaktır. İkinci bölümde ise tevhid ve tevhid delilleriyle ilgili kısa bir giriş yapılacaktır, ardından temânu' delili ve Teftâzânî'nin bu delil hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Temânu' delili, mezkûr âyette de işaret edilen irade çatışması üzerine bina edildiğinden ilahlar arasında farz edilen çatışmanın niteliği ve bu konudaki görüş farklılıklarının üzerinde durulacaktır. Bizzat temânu' deliline ve Teftâzânî'nin delile yaklaşımına yöneltilen tenkitlere yer verilecek, birinci bölümde değinilen hususlar da dikkate alınarak bahse konu eleştirilerin haklı olup olmadığı, Teftâzânî'nin delili neden iknâî kabul ettiği ve bu kabulün tekfiri gerektirip gerektirmediği gibi hususlar analiz edilecektir.

Adem SÜNGER
TRABZON

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

METAFİZİK BİLGİNİN KISTASI: BURHAN

I. Burhan

1. Lügat Anlamı

2. İstilah Anlamı

3. Çeşitleri

4. Burhan Epistemoloji ve Metodoloji İlişkisi

II. Aristoteles'in Burhana Bakışı

1. Analitikler

2. Bilimsel Kıyasın Öncüllerinde Bulunması Gereken Özellikler

III. İslam Düşüncesinde Burhana Bakış

1. Fârâbî'de Burhan

1.1. Bilginin Kısımları

1.2. Burhanın Çeşitleri

2. İbn Sînâ'da Burhan

2.1. Burhanın Tarifi

2.2. Burhanın Öncülleri

2.3. Burhanın Öncüllerinde Bulunması Gereken Özellikler

2.4. Burhanın Çeşitleri

3. Gazzâlî'de Burhan

3.1. Burhanın Tarifi

3.2. Burhanın Öncülleri

3.3. Burhanın Öncüllerinde Bulunması Gereken Özellikler

3.4. Burhanın Çeşitleri

4. Fahreddin er-Râzî'de Burhan

4.1. Burhanın Tarifi

4.2. Burhanın Öncülleri

4.3. Burhanın Çeşitleri

5. Fahreddin er-Râzî Sonrası Burhana Bakış

5.1. Burhanın Tarifi

5.2. Burhanın Öncülleri

5.3. Burhanın Öncüllerinde Bulunması Gereken Özellikler

5.4. Burhanın Çeşitleri-----	52
IV. Teftâzânî'nin Burhana Bakışı-----	52
1. Tasdik Türleri-----	53
2. Beş Sanat-----	54
3. Burhanın Tarifi-----	55
4. Burhanın Öncülleri-----	57
5. Burhanın Çeşitleri-----	62
6. Yakînî Olmayan Öncüller-----	64
İKİNCİ BÖLÜM	
BURHÂN-I TEMÂNU^c -----	69
I. Tevhid ve Delilleri-----	69
1. Lügat Anlamı-----	70
2. İstılah Anlamı-----	70
3. Kur'ân ve Hadislerde Tevhid-----	70
4. Tevhidin Kısımları-----	72
5. Tevhid Delilleri-----	73
II. Burhân-ı Temânu ^c -----	78
III. Teftâzânî'de Burhân-ı Temânu ^c Delili-----	83
1. İlahın Kâdir-i Mutlak Oluşu-----	84
2. İki İradenin Bir Araya Gelmesinin Mümkün Oluşu-----	87
3. Muhtaçlığın Ulûhiyyete Aykırı Oluşu-----	89
4. Allah Teâlâ'nın Zâtı Gereği Olan Sıfatlarından Birini Yok Etmesi-----	94
5. İlahların Temânu ^c Olmaksızın İttifak Etmelerinin Câiz Oluşu-----	96
6. Mülâzemetin Âdî Oluşu-----	97
7. Fesadın Manaları-----	99
8. Delilin İknâî Oluşu-----	101
IV. Burhân-ı Temânu ^c Deliline ve Teftâzânî'ye Yöneltilen Eleştiriler	102
1. İbn Rüşd-----	102
2. Hayâlî-----	107
3. İbnü'l-Hümâm-----	109
4. Gelenbevî-----	115
5. Abdüllâtif el-Kirmânî-----	117
6. İbnü'l-Hâcib-----	122
SONUÇ -----	125
KAYNAKÇA -----	131
DİZİN -----	137